

Roy P. Mottahedeh

Profetens kappe

LÆRDOM OG MAGT I IRAN

Oversat af Claus Bech

Forlaget Vandkunsten

En bog i Carsten Niebuhr Biblioteket
udgivet af C.L.Davids Fond og Samling
og Carsten Niebuhr Afdelingen
ved Københavns Universitet

Forord En del anmeldere og mange læsere har opfordret mig til at forsyne den nye udgave af denne bog med en vurdering af den iranske islamiske revolution i 1979. Det bedste, jeg kan gøre, er at anføre nogle sætninger skrevet af den store historiker Macauley i 1835. Macauley, der var splittet mellem sin sympati for de progressive forventninger til den franske revolution i 1789 og sin afsky for dens perioder med ukontrollerede blodsudgydelser, skriver herunder om den nøgterne iagttagers vanskelighed ved at bedømme en omvæltning, der stadig på hans tid var så uafklaret:

En rejsende finder et bær, han aldrig før har set. Han smager på det og finder det sødt og forfriskende. Han roser det og beslutter at indføre det i sit eget land. Men et par minutter efter bliver han voldsomt syg; han får krampe; han er døden nær. Han ændrer naturligvis mening og erklærer nu, at den velsmagende frugt er giftig, bebrejder sig selv, at han i sin dårskab smagte på den, og advarer sine venner imod den. Efter en lang og svær kamp bliver han rask igen, og selv om han i høj grad er udmatet efter sine lidelser, viser det sig, at han er blevet fri for nogle kroniske skavanker, der ellers har plaget ham hele livet. Han ændrer derpå mening en gang til og udtaler nu, at frugten er et særdeles virkningsfuldt lægemiddel, der kun bør anvendes i ekstreme tilfælde og med stor forsigtighed, men dog ikke bør udelukkes helt og aldeles fra farmakopeen.*

I 1989 udkom en stribe nye værker om den franske revolution skrevet af franske historikere, og efter to århundreder var der stadig uenighed om, i hvilket omfang denne arketyperiske revolution hører hjemme på listen over lægemidler, der har gjort det franske statslegeme mere gavn end skade. Det var netop dette spørgsmål, jeg bestræbte mig på at undgå, da jeg skrev denne bog i et forsøg på at påvise den mangfoldighed og kompleksitet, der kendetegner iransk kultur, og vel vidende at den sandsynligvis ville blive opfattet forskelligt af de samme læsere på skiftende tidspunkter i deres liv eller opfattet ens i samme periode, men afhængigt af læsernes aktuelle ståsted. Det

* Lord Macauley [Thomas Babington], *Miscellaneous Works*, red. Lady Trevelyan, vol. II, New York og London 1880, s. 275 i »Sir James Mackintosh«.

iranske samfund søgte ikke alene tilbage til en historisk tradition, der havde over to årtusinder bag sig for at finde årsagerne til sine nuværende anskuelse, men fandt også i nutiden en voksende mangfoldighed af synspunkter, der legitimerede forskellige fortolkninger af Irans skæbne som nation.

Bogens oprindelige undertitel var »Viden og magt i Iran«; og dens hensigt var at vise, at traditioner for monokratiske, parlamentariske og andre systemer for viden og autoritet havde været og stadig var afgørende faktorer for det offentlige liv i Iran. Vor tid er en konfrontationernes tid. De, som mener, at visse religiøse autoriteters viden er afgørende, og de, som omvendt tillægger vælgerkorpsets viden afgørende betydning, er i åben konflikt. I hvert fald for den nærmeste fremtids vedkommende ønsker flertallet af iranere imidlertid evolution indefra og ikke en voldelig revolution, som mange enten er for udmattede til at gennemføre, eller som de mener kan resultere i endnu en »helt på hesteryg«, der ikke vil medføre nogen langsigtet institutionel løsning for deres land. (Man må huske på, at Iran har gennemlevet en otte år lang krig med tabstal, der kan sammenlignes med nogle af de europæiske stormagters under anden verdenskrig.) En fremtrædende iransk gejstlig mener – og har med en indviklet skriftlig argumentation forsøgt at bevise – at folkets stemme også er Guds stemme, en opfattelse der åbner mulighed for en konstitutionel løsning på en konflikt, der har indlysende lighedspunkter med andre traditioner.

Hvorom alting er, var hensigten med denne bog ikke at forudsige, men at informere. Den skulle gerne give læseren en idé om de intellektuelle traditioner i denne meget gamle kultur og en forestilling om, hvordan det opleves at være iraner. Den forsøger desuden at forelægge den tanke, at den særlige sammensætning af ideer og folkeslag i Iran har fået landet til at slå ind på en anden kurs end naboerne.

I 1922 indledte Jamalzade, en af forrige århundredes største iranske forfattere, sin mest populære fortælling med ordene: »Ingen andre steder i verden nødes de gode til at lide lige så meget som de onde, sådan som det sker i Iran.« Med den metafor, der anvendes på persisk, hedder det, at »det tørre brænder med det fugtige«, og det lokker som regel smilet frem hos læsere, der forstår persisk. Jamalzade var søn af en prædikant, der støttede den iranske forfatningsrevolution i 1906, den første folkelige revolution af sin art i Asien. Denne afholdte prædikant blev dræbt i et fængsel for sine overbevisninger.

Jamalzade blev aldrig siden tilfreds med de skiftende regimer i Iran. Måske følte han i sit inderste, at den revolution, som hans far havde medvirket til at sætte i gang, aldrig ville blive gennemført. Mange, sandsynligvis langt de fleste iranere, føler i dag, at de har levet og døet som »fugtigt og tørt« brænde for en revolution, der uden tvivl en dag bliver fuldført med et klart og bredt accepteret resultat. Efter at have studeret deres smukke og sammensatte kultur i snart et helt liv, kan jeg kun sige, at iranerne fortjener et ærefuldt resultat af deres ufuldendte revolution, der nu har været næsten et århundrede, og jeg ønsker dem af et fuldt hjerte alt muligt held.

Roy P. Mottahedeh

Maj 2000

Til læseren

Fra begyndelsen af 1978, da jeg fik kendskab til de optøjer og protestmøder, der lidt efter lidt skulle føre til den iranske revolution, indså jeg efter at have brugt en stor del af mit liv på at studere det præmoderne Iran, at jeg var vidne til noget på én gang velkendt og nyt i iransk historie. Det var velkendt, fordi den etos, der motiverede lederne, de nu så berømte ayatollaher, i den shiamuslimske verden ikke var så anderledes end den, der havde motiveret de tilsvarende muslimske retslærde tusind år tidligere. Det var nyt, fordi denne religiøse etos i løbet af de sidste to århundreder havde undergået en indre intellektuel revolution, der var gået hen over hovedet på alle andre end en håndfuld lovkyndige inden for den shiamuslimske tradition.

Sidst på foråret i 1978 kom en professor fra universitetet i Teheran for at besøge mig på Princeton University i New Jersey, hvor jeg underviste. Han havde i mange år studeret ved seminarierne i den hellige by Qom, hvor der undervises i traditionel shiaislam; senere var han blevet interesseret i at få en sekulær uddannelse og havde (med en vis lettelse) taget afsked med mullaher og ayatollaher. Vi tænkte dengang meget på de traditionelt uddannede religiøse ledere, fordi de styrede den protestbevægelse, der i løbet af et par måneder havde udviklet sig fra at være en provinsiel opstandelse på nogle madrasaer i Qom til at blive et ramaskrig, der gav genlyd over hele Iran og også fra tid til anden i verden udenfor.

Mens vi vandrede omkring mellem universitetets gotisk inspirerede bygninger, spurgte jeg min ven ud om hans tidligere uddannelse. Hvordan studerede man til at blive mullah? Han forklarede, at eleverne på shiaseminarierne i Qom begyndte med at studere grammatik, retorik og logik. I det øjeblik fik jeg lyst til at skrive denne bog.

Grammatik, retorik og logik udgør det såkaldte *trivium*, de første tre af de syv frie kunster, som de blev defineret i den senere klassiske oldtid, hvor de dannede grundlag for det skolastiske curriculum, der blev undervist i mange steder i middelalderens og renæssancens Europa. De tre fag i dette *trivium* ansås for at være så grundlæggende, at elever, der var gået videre til mere avancerede undervisningstrin, betragtede et elementært kendskab til dem alle tre som en selvfølge uden større betydning, hvorfor vi stadig bruger ordet »trivielt«. Jeg indså (og fik det bekræftet ved senere studier), at min ven og en håndfuld mennesker med en tilsvarende uddannelse var de sidste

ægte skolastikere i denne verden, og at de havde fået netop den form for uddannelse, som Princetons stiftere og mæcener havde ønsket at aflægge hyldest med den sært sammenblandede bygningskunst, der præger Princeton, og som er inspireret af middelalderens og tudortidens arkitektur i Oxford og Cambridge. Han var en levende version af den type uddannelse (med tilhørende disputationer i auditoriet og udarbejdelsen af kommentarer og overkommentarer til obligatoriske tekster), som i Vesten havde frembragt mænd som den fromme og begavede teolog Thomas Aquinas og den intolerante, blodtørstige storinkvisitor Torquemada og i Østen tænkere som Averrøes hos muslimerne og Maimonides hos jøderne.

Jeg brugte de følgende to år på at læse det samme pensum som mullaherne og talte med iranere (samt et par irakere), der havde studeret efter dette system i de traditionelle seminarier. »Ali Hashemi« i denne bog er en virkelig person, hvis ønske om at være anonym jeg har respekteret fuldt ud. Alle begivenhederne i historien om Ali Hashemi og hans venner bygger på iraneres liv, sådan som de selv har beskrevet det. Jeg tror på mine kilders ærlighed, og jeg har ofte fra anden side fået bekræftet rigtigheden af det, de har fortalt mig.

Afsnittene imellem skildringen af Ali Hashemis liv, der forsøger at fremlægge en bred fortolkning af iransk kulturhistorie, for så vidt den har betydning for hovedpersonernes liv, er baseret på en så grundig læsning af primærkilderne til Irans historie, som min tid og mine evner tillader. Læseren vil måske bemærke en forskel i tonen mellem disse analytiske afsnit og de andre, som fortæller om Ali og hans venners livshistorie. Personerne i fortællingen beretter naturligvis om deres tilværelse med en indadskuende tone, som jeg hverken kan eller ønsker at efterligne i de historiske passager, hvor begivenhederne beskrives med min egen stemme og fra min egen synsvinkel.

Den ikke-iranske læser bør være opmærksom på, at ingen fremstilling af Irans kulturhistorie og i særdeleshed af dets religiøse tradition kan stille alle iranere tilfreds. I de sidste fem år, hvor Iran har bevæget sig gennem en politisk og kulturel revolution med dramatiske og ofte voldelige efterdønninger og har indledt en langvarig, forbitret krig med nabolandet Irak, er mange tusinde iranere blevet henrettet, mens titusinder er døde i krigen og flere hundrede tusinde har valgt at leve i landflygtighed. Enhver konsensus om Irans fortid og dens betydning er blevet splittet i stumper og stykker af den dybfølte uenighed blandt iranere om betydningen af den iranske nutid.

Som følge af denne uenighed vil nogle iranere mene, at portrættet af den mullah, der danner midtpunkt for bogens personlige fortælling, ikke er ærbødigt nok; han har været i tvivl og ændret holdning på måder, de vil opfatte som atypiske for en shiamuslim. Andre vil til gengæld opfatte portrættet af ham som alt for respektfuldt; de vil hævde, at en mullah, der har gået på et sekulært universitet og er så bredt favnende i sine interesser og så liberal i sine synspunkter, ikke er nogen typisk mullah. Begge parter har ret til en vis grad. Men jeg forsøger ikke at beskrive en arketypisk mullah, og det kunne jeg heller ikke gøre med god samvittighed som historiker. Under det forberedende arbejde med denne bog talte jeg med ægte iranere, ikke med arketyper, og teksten afspejler det, de har sagt. Dog er et antal vigtige detaljer overført fra den ene kilde til den anden for bedre at sikre deres anonymitet; ethvert forsøg på at forbinde en person i bogen med en nulevende iraner vil så godt som sikkert slå fejl. Alle ændringer af denne art er blevet kontrolleret og rettet af iranske venner med henblik på at bevare de portrætterede personers karakter så trofast som muligt. Læseren vil måske også bemærke, at der kun fortælles meget lidt om familielivet i voksenalderen hos fortællingens forgrundsfigurer. Mine iranske venner var tilbageholdende med at fortælle om det, og jeg har respekteret deres ønske. Ali Hashemis tavshed er lige så meget et udtryk for hans personlighed som hans fortælling om sit liv.

Bogen er i en vis forstand historien om os alle sammen i de sidste årtier af det 20. århundrede – en periode der har været præget af en genoplussen af religiøs begejstring og i mange samfund et på ny fremsat krav om, at religionen skal spille en større rolle på det politiske område. I en anden forstand er det historien om det meste af den tredje verden, hvor skuffelsen over udbyttet af en eller flere generationers nationalisme, vestliggørelse og socialisme har givet sig udslag i en tilbagevenden til ældre og dybere rodfæstede værdier. Først og fremmest er det dog Irans historie, et land med mere end to årtusinders selvbevidsthed. Kærligheden til denne arv gennemlyser alt, hvad jeg har skrevet her.

Prolog

Ali Hashemi lyttede kun med et halvt øre til radioen efter frokosten den 11. februar 1979. Uanset hvad kampene i Teheran endte med, ville han føle sig bedre tilpas, hvis han plantede noget i sin have. Andre steder i Iran ville ingen, ikke engang den nærmeste familie, se en mand som Ali, der var velhavende, sidst i trediverne og en lærd mullah, bøjet over et bed med stiklinger og med en spade i hånden. Men det var noget andet i Qom; i byens gamle familier, ganske særlig de gamle familier af sayyeder, efterkommere af Muhammed, satte mændene en ære i at arbejde med jorden en gang imellem uden hensyn til deres kald eller velstand. Desuden var der ingen særlig grund til at høre radio. Efter en kort meddelelse i nyhederne klokken to om, at der var udbrudt brand i politistationen i byens centrum, at hæren havde trukket sig tilbage til kasernen efter voldsomme skudvekslinger om formiddagen, og at en flok revolutionære var på vej hen ad Kakh Avenue for at besætte premierministerens kontor, gik man over til at sende musik i to og en halv time, men uden at præsentere eller identificere de forskellige numre. Pludselig blev radioen helt stum i tre-fire minutter.

Ali havde stillet sin transistorradio fra sig på en af de murstensbrolagte gange mellem bedene i gårdhaven, hvor han arbejdede. Da den forstummede, stak han spaden i jorden, rettede sig op og lyttede. Han bemærkede, at Hamid, der på denne årstid kom for at beskære træerne i husets haver, var holdt op med at save. Alis storebror, der havde siddet og læst i en regnskabsbog i et værelse, som vendte ud mod gårdhaven, gik hen til radioen og stirrede stift på den. Også Ali besluttede at træde nærmere, og i det samme kravlede Hamid ned fra de nederste grene på det fyrretræ, som han havde været i gang med at beskære, og gik stadig med saven i hånden forsigtigt, nærmest på listefødder, hen mod de to brødre, som om han regnede med, at radioen ville eksplodere.

Pludselig hørte Ali en mand med en dyb stemme, utvivlsomt en mullah at dømmen efter intonationen og udtalen af persiske ord af arabisk oprindelse. Mullahen lød lidt stakåndet, men talte alligevel med værdighed: »Dette er den iranske nations sande stemme. Pahlaviernes ulyksalige regime er forbi, og der er oprettet en islamisk regering under ledelse af ayatollah Khomeini.« Speakeren vidste tydeligvis ikke, hvad han så skulle sige, men efter at have rømmet sig og hostet et par gange fortsatte han brat: »Vi beder imamen om at sende instrukser til radiostationen.« Man hørte en ivrig hvisken. Til sidst